Miquel CURA-MORERA i
Jordi ROVIRA I PORT

CONSIDERACIONS SOBRE EL POBLAT DEL BRONZE FINAL DE MERLES (SANT PAU DE PINOS, BARCELONA)

El jaciment de Merlés amb els materials que hi aparegueren, han esdevingut clàssics dins la literatura arqueològica peninsular i especialment catalana. La situació geogràfica del poblat a les serralades de l'interior de Catalunya i la particular riquessa de la decoració de llurs terrisses, portaren immediatament a un primer pla les troballes de Joan Serra i Vilaró en aquest lloc a començaments de segle, concretament l'any 1918 (1). Bosch i Gimpera va valorar ràpidament en el seu context regional el jaciment i les restes que d'ell s'exhumaren i a la vista de les característiques arcaïtzants d'alguns dels tipus ceràmics i de la seva coetaneïtat amb peces típicament «Primera Edat del Ferro», individualitzà les troballes com quelcom nou i original, representatiu d'una determinada cultura que va rebre el nom del lloc epónim prop de Sant Pau de Pinós, Barcelona: «Cultura de Merlés» (2). Així, aquest grup cultural, format per la «barreja del substracte Neo-eneolític amb elements nous Indoeuropeus», va ésser considerat el poblador de les zones muntanyenques de l'interior, apartades de les fortes corrents renovadores que afectaven contínuament la costa i les zones fluvials. Aquesta teoria, nascuda del gran sentit de síntesi del professor Bosch i de la preeminència que en el panorama de la Prehistòria Peninsular cap els anys trenta posseia la «cultura de les coves», ha arribat amb poques variacions fins els nostres dies. La seva assignació cronològica va ser originàriament establerta per Serra i Vilaró en uns indeterminats «començos de l'época de Hallsttat» (3) i posteriorment modificada aquesta data per en Bosch i Gimpera que situà el grup cultural a finals del Hallstàttic en torn dels segles V-IV a. C. (4). Els darrers autors en poc canvien dita datació, acceptant en línies generals l'esquema cronològic proposat. Així, Maluquer de Motes relaciona el naixement d'aquest poblat amb la fase II d'Agullana i cita la perduració d'algunes de les seves formes ceràmiques en jaciments més tardans com la Guingueta, Castellvell i Olius (5). Colloca el poblat en el tercer moment de la seva periodització i el data junt amb el de Bell-lloch en torn del 500-400 a. C., coincidint amb la cronologia proposada per en Bosch i Gimpera. Posteriorment, Almagro difereix lleugerament quant a l'origen dels motius decoratius abarrocats de la terrissa i considera adecuada una cronologia de finals del Hallstatt mig entre els anys 600 i 500 a. C., (6). Tenint en compte aquestes opinions, la resta d'investigacions que han parlat de Merlés ho han fet sempre en una o altra de les directrius ja anomenades. De fet, el problema del poblat i dels seus materials no ha variat, fins ara, quasi en res, i la idea generalitzada que ha predominat ha estat basada en la seva baixa cronologia dintre de la Primera Edat del Ferro i la originalitat de la seva concepció, fruit de la fusió d'elements indígenes per una banda i Indoeuropeus per una altra.

El llarg plaç de temps passat des de l'excavació de J. Serra i Vilaró en juny de 1918 i la mena de punt mort en el qual havien caïgut les investigacions sobre el jaciment, van aconsellar la realització d'una nova campanya d'excavacions en el poblat i l'estudi més aprofundit tant de les noves restes que s'exhu-

(1) J. SERRA I VILARÓ: **«Troballa protohistòrica a Marlés»**, a «Anuari del Institut d'Estudis Catalans», VI, Barcelona, 1915-20, pàgs. 573-581.

J. SERRA I VILARÓ: **«Civilització Megalítica a Catalunya»**. Musaeum Archaeologicum Dioecesanum. Solsona, 1927, pág. 230.

J. SERRA I VILARÓ: **«Cerámica de Marlés»**, Musaeum Archaeologicum Dioecesanum, Solsona, 1928.

(2) Además d'una série nombrosa d'articles i llibres anteriors, l'exposició sistemàtica i detallada de la seva ideologia sobre el jaciment es troba a l'obra fonamental:

P. BOSCH GIMPERA: **«Etnologia de la Península Ibèrica»**. «Arqueologia i Art Ibèrics», Barcelona, 1932. Pàgs. 97, 117, 138, 142, 168, 381, 453, 459, 461, 463-464, 572, 583, 589; figs. 70-71, 418, 422, 426.

(3) J. SERRA I VILARÓ: **«Ceràmica de Marlés», op. cit., pàg. 38.**

(4) P. BOSCH GIMPERA: **«Etnologia de la Península...»**, op. cit.

(5) J. MALUQUER DE MOTES: **«Las culturas Hallstátticas en Cataluña»**, a «Ampurias», VII, Barcelona, 1947, págs. 115-184.

(6) M. ALMAGRO BASCH, JOSE DE C. SERRA RAFOLS y JOSE COLOMINAS ROCA: **«Carta Arqueológica de España: Barcelona»**, C.S.I.C. Instituto Diego Velázquez, Madrid, 1945, págs. 125-127.

M. ALMAGRO: **«Los campos de urnas de España»**, cap. III de «España Protohistórica» a Historia de España dirigida por M. Pidal, Madrid, 1960, tomo I, vol. 2, págs. 161-163, fig. 119.

messin com dels materials ja existents (7). Aleshores, els objectius principals del nou intent van ésser esencialment tres: en primer lloc, l'aclarir la disposició general del «habitat», cercant l'estructura del seu urbanisme i la organització dels habitacles; en segon lloc, la consecució d'una possible estratigrafia que dongués llum sobre l'existència de diferents fases a l'evolució cronològica del poblat, i després, la troballa de nous materials que ampliessin l'espectre de formes i decoracions que del jaciment ja coneixíem.

El resultat dels treballs va mostrar que l'erosió del lloc havia fet desaparèixer quasi tot vestigi de l'antic «habitat» (8). La part principal del poblat, amb una planta simple de forma ovalada, havia estat construïda aprofitant l'espai d'una gran plataforma de roca que voreja un petit serrat, i els elements atmosfèrics i l'home van aconseguir la seva paulatina degradació fins arribar a l'estat actual (9). Així, l'excavació de la part més avançada del bosc sobre la codina, portà com a conseqüència l'exhumació d'un relativament llarg tram del mur darrer que formava el fons del poblat i a la vegada, la paret final de cada una de les vivendas. Malhauradament, l'estat de conservació d'aquesta tanca posterior era certament dolent, restant només en peu un petit tros, mentre la resta s'havia enderrocat. Malgrat tot, es va poder apreciar que la disposició de les habitacions hauria donat una planta urbanística molt semblant en llurs aspectes essencials a Anseresa d'Olius, és a dir, un aixecament pràcticament comunitari de les vivendes, formades per parets mitjaneres recolzades en un mateix mur que seguia properament la forma de la part alta del serrat (10).

(7) Aquesta campanya intensiva va tenir lloc la primera quinzena d'agost de 1973, havent estat precedida durant l'hivern i la primavera anteriors pel reconeixement del terreny i l'inici d'alguna de les cates realitzades. A l'actualitat, l'estudi aprofondit de l'excavació i dels materials està en curs d'elaboració, redactant-se la posterior memòria.

(8) Serra i Vilaró trobà les restes d'una habitació rectangular del poblat de 3,30 metres de costat i que segons ell, contenia la major part de la terrissa apareguda. Durant la nostra campanya, no van sortir pràcticament vestigis de les construccions del «habitat» —exceptuant el mur final— i només alguns blocs aïllats sobre la codina podien haver format part en un moment determinat de les parets mitjaneres.

(9) L'erosió natural sobre el serrat ha estat molt intensa al llarg del temps: la inclinació de la codina i la seva manca quasi total de vegetació, van afavorir l'enderrocament paulatí de les vivendes i la desaparició del tou de sediment que pogués haver-hi. Després, la progressió tardana del bosc ha permès la retenció d'una petita part de l'únic estrat, adossat junt amb la paret posterior al començament del sòl natural d'argila. Per altre banda, el factor humà ha contribuït amb la plantació secular de vinyes, el conreu continuat i la construcció d'un camí justament pel lloc que abans havia ocupat l'antic poblat.

(10) J. SERRA I VILARÓ: **«Poblado Ibérico de Anseresa. Olius». Excavaciones de 1919-20,** a «Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades, 35, n.º 7 de 1919-20, Madrid, 1921.

Amb la puntualització que, malgrat la semblança de l'urbanisme d'ambdós poblats, el mur darrer de les habitacions no servia a Marlés com a muralla defensiva exterior —cas d'Anseresa— sinó purament com a tanca final dels habitacles que obrien llurs entrades cap a la part baixa i extensa de la plataforma rocosa.

Vista de la colina sobre la que es trobava el poblat, al fons la Serra "d'en Sitja" i el Cadí.

Aspecte d'una de les cates amb l'enderrocament del mur darrer. Tocant a les pedres i a la dreta l'argila estèril.

Per altre banda, la recerca d'una possible estratigrafia va donar resultats negatius. En totes les cates realitzades aparegué un sol nivell fértil de materials immediatament a sobre o de la roca o de l'argila estéril i en contacte amb les estructures conservades. En tot cas, l'uniformitat del conjunt de la terrissa exhumada ens confirma aquesta única ocupació.

Pel que fa al material sortit, en res desdiu o res nou aporta al que ja havia trobat Serra i Vilaró durant la seva prospecció. Els mateixos tipus ceràmics i les decoracions mostren que el lot conegut des de començaments de segle era prou demostratiu dels aixovars i l'utillatge utilitzat en el «habitat» que ens ocupa. Igualment, l'abundó dels restes mobiliars que era una de les característiques del jaciment ha quedat confirmada: malgrat l'escàs gruix que, en general, presentaven els diferents llocs excavats, la densitat de terrissa que ha proporcionat Merlés ha estat francament notable, donant l'impresió d'un abandó més o menys precipitat del poblat o de la seva part (11).

És evident que estem aquí en presència d'un «habitat» que ubicat en una situació geogràfica força interessant, va conèixer una existència veritablement curta. Els materials que se n'han exhumat presenten una tal varietat de perfils i ornamentacions, que s'han convertit en elements indispensables de comparança tipològica per les troballes coetànies, tenint en compte llur pertenència a una etapa cronològica reduïda. Vasos bitroncocònics amb peu, ovoides amb vora exvasada, perfils en S i plats amb nança horitzontal són els tipus més freqüents que Merlés ha donat. Les decoracions sumament riques estan compostes per cordons incisos i impressos, zigazagues, espigues, incisions, pentinats, acanalats, impressions de cordetes metàl·liques, rugositats i sobretot, impressions cardials que sovint abarquen tota la superfície de la peça. És, en definitiva, un conjunt ric en influències i tradicions que ofereix un veritable contrast entre els seus components, plenament sincrònics.

El problema de la filiació d'aquest grup resta de moment en suspens. La suposada perduració Neo-eneolítica ja va ésser criticada per J. Maluquer de Motes al comparar l'antiga i general extensió de la tècnica cardial amb la raresa de la seva utilització durant el període que tractem (12). Esporàdicament, el cardium és fet servir com instrument decoratiu al llarg de tota la Prehistòria, sense indicar necessàriament la continuïtat d'un mateix fons cultural i així, per exemple, apàreix aprofitat en uns materials pràcticament idèntics als de Merlés a Manlleu (Barcelona) (13) i a l'altre costat dels Pirineus, a Mailhac, en un vas de

(11) Aquest abandó va ésser provocat probablement per un incendi. Durant l'excavació es va comprovar l'acció del foc en part de la terrissa i en troços d'argila cremada i endurida, procedents amb tota seguretat del sostre i les parets de les habitacions.

(12) J. MALUQUER DE MOTES: **«Les culturas Hallstátticas...»,** op. cit., pág.

(13) Materials ceràmics pràcticament inèdits al Museu Episcopal de Vic.

la forma 4 (14). D'altra banda, certes formes d'aquest jaciment es poden comparar amb peces similars de les necrópolis de «Can Missert» de Terrassa, les Valletas de Sena (Osca) i d'altres lleidatanes, on trobem tipus molt ajustats als descrits (15).

Les troballes de Merlés necessiten encara una atenció més fonda de la que se'ls hi ha dedicat fins ara. Avui dia, els nostres coneixements del desenvolupament dins la Primera Edat del Ferro dels pobles de l'interior de Catalunya, ens permeten entreveure que l'entrada de llurs poblacions en aquesta etapa té lloc molt possiblement des de finals del segle VII —començaments del VI a. C., per influència segurament d'impactes púnics i grecs preemporitans— (16). Sabem que ja al segle VI el torn havia arribat a aquestes regions a través —amb bastant certesa— de determinades vies fluvials, entre les que haurien jugat un paper fonamental l'Ebre al Sud i el Llobregat i el Cardener més al Nord, i que per tant, les teories de la baixa cronologia del grup de Merlés es tornen insistenibles.

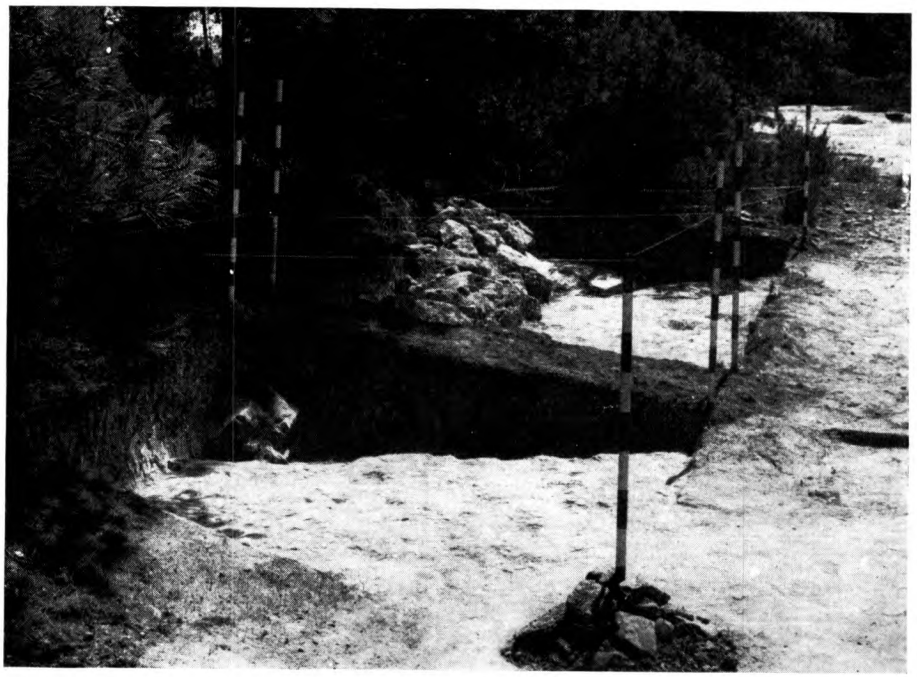
Tot això porta a atorgar per l'estadi cultural concret que representa Merlés, com a mínim una data entre mitjans del segle IX i començament del VII a. C. L'afinar aquesta cronologia presenta fortes dificultats a partir només del propi poblat i del seu jaciment germà de Manlleu. Per una banda, l'original de la seva personalitat i la manca de bones sistematitzacions del Bronze Final al Sud dels Pirineus —mancats com estem de materials procedents d'excavacions estratigràfiques— i per altra, certes concomitàncies amb Mailhac I i grups anteriors, enmarquen el problema. És evident que Merlés és un destacat exemple del creuament d'elements indígenes i de corrents aculturadores. Ara bé, cada vegada comprovem més i més, com les contrades que crèiem restavan fortament aïllades a estímuls externs, han rebut també intenses influències foranes, canviant i matitzant gran part del seu contingut cultural. Cal creure doncs que el grup de Merlés no escapa a aquestes consideracions i que el seu arcaïsme és en molta part fictici i fonamentat fins ara en velles hipótesis que avui no es poden mantenir. La intensitat de l'investigació ens ha de donar, a partir d'aquest moment, noves dades i llocs de comparança per a poder valorar en el punt exacte el paper que han jugat les zones centrals i septentrionals de Catalunya al llarg del temps, i és manifest, que molts dels actuals esforços van encaminats a conseguir-ho.

(14) ODETTE et JEAN TAFFANEL: **«Le Première Age du Fer Languelocienne».** I[a] partie «Les habitats», **págs. 92, fig. 59, n.º 1.**

(15) P. BOSCH GIMPERA: **«La necrópolis de Can Missert de Terrassa»,** a «Anuari del Institut d'Estudis Catalans», V, 1915-20, págs.

J. SOLÀ: **«Urnes cineràries de la primera Edat del Ferro a Terrassa»,** a «Butlletí de l'Associació Catalana d'Història Natural», 1923, pàg. 63. Citada igualment aquesta necròpolis en tots els articles posteriors que han tractat del Bronze Final i la Primera Edat del Ferro a Catalunya.

(16) M. CURA-MORERA: **«Els inicis del poblament urbà a Catalunya: Anseresa»,** VII Symposium de Prehistòria Peninsular. Badalona, 1974 (en premsa).

Dues de les cates realitzades on s'aprecia l'aparició del mur final derruit adossat a l'argila verge del terreny.